

Osvrt na knjigu "Etnički konflikti: na Balkanu i ne samo tu" Filipa Tesara

Adnan Fočo

ETNIČKI KONFLIKTI NA BALKANU I NE SAMO TU¹

Konflikti su društvena tvorevina. Od nastanka ljudskog društva bili su prisutni konflikti različitog obima i intenziteta, različitih motiva i sadržaja. Konflikti su lokalni, regionalni ali i svjetski. Nas interesiraju konflikti u okviru određene društvene zajednice, prije svega nacionalni konflikti kao forma čija je sadržina u različitosti pripadnika zajednice i to u porijeklu ili etnicitetu, jeziku ili religijskoj različitosti. Ljudska situacija i prirodna datost su istost, različitost se traži u formi koja ne mora biti drugačija, ali koju druga grupa vidi kao različitost ili vlastitost nasuprot drugog i drugačijeg. Nacionalni konflikti se ogledaju prije svega u takmičenju i suprotstavljanju aktera na određenom polju interesa ili različitosti identiteta. Ti interesi su najčešće imaginarni, pretpostavljeni i proizvedeni kao cilj. Sredstvo je konflikt u realizaciji postavljenog cilja. Konflikt tako prestaje biti takmičenje i prerasta u sukob različitog intenziteta i uz upotrebu različitih sredstava i metoda. Ta sredstva su različita zavisno od vrste i širine konflikta i veličine aktera koji u njemu učestvuju. Postoje različite kvalifikacije i vrste konflikata. U sociološkoj literaturi se najčešće govori o religijskom, nacionalnom, radnom, ekonomskom, socijalnom, političkom, teritorijalnom konfliktu. Pri tome se ne zaobilazi i rat kao najteži oblik društvenog konflikta i njegova kategorizacija i internalizacija. Nasuprot konfliktu je konsenzus, saradnja, dijalog, razumijevanje, harmonija i saosjećanje. Širina klasifikacije i vrste konflikata govori o njihovoj interdisciplinarnosti. Nijedan konflikt se ne može objasniti pomoću jedne teorije. Recimo, radni konflikti su uvjetovani uslovima rada i visinom zarade, ali uključuju i socijalnu dimenziju i sferu individualnog i grupnog razumijevanja subjekata koji su i sami akteri ili posmatrači konflikta.

Smanjenju konflikata u historijskom razvoju najviše je doprinijela pravna legislativa i reguliranje određenih društvenih pitanja putem pravne norme. Tako su konflikti smješteni u prostor institucionalnog rješavanja i na način koji je unaprijed predviđen u kome primjena sile i nasilja nije poželjna sve dok pravna norma ili država takve radnje ne dopuste. Ljudska historija je bogata primjerima manifestacije konflikata i nastajanja potrebe njihovog uređenja i institucionalizacije kao zajedničkog interesa u čijem rješavanju učestvuju naznačeni ili zainteresirani akteri. Najbolji primjer su štrajkovi kao historijska tekovina rada i radnika ostvarena kroz veliki broj nasilnih ali i nenasilnih

sukoba i konflikata nosilaca moći i vlasnika kapitala s jedne strane i radnika kao vlasnika radne snage s druge strane. Ništa manje bogata historija konflikata nije ni u sferi nacionalnog pitanja i osjećanja i nacionalne dominacije ili potčinjenosti i ugnjetavanja. Ista ili slična sudbina je i sa religijskim konfliktima koji su naročito dominirali u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću, ali i do danas se manifestiraju u različitim oblicima i sadržajima te različitim intenzitetom pa bi se stoga moglo reći da je razvoj društva praćen konfliktima različitog intenziteta i sadržaja. Zbog toga je i konflikt označen kao pokretač promjena ili razvoja društva, uzrok mnogobrojnih nestanaka sistema i tipova vlasti, uzrok i posljedica mnogobrojnih ratova i tragedija. Neki su autori zato u pravu kada konstatiraju da su konflikti u osnovi samog društva, da su oni najснаžнји pokretači promjena i da su u osnovi promijenili i društva i sisteme ali i čovjeka i njegova prava. Naravno, konflikti nisu vodili samo napretku, već su bili i tragični po učesnike. Dakle, konflikti su poželjno nepoželjna pojava koja sobom nosi nepoznato, ali i nemirenje sa datim ili sadašnjim. U tom dualizmu datog i mogućeg smješta se prostor konsenzusa, ali prije svega konflikta.

Konflikt je i individualno stanje, ne samo društveno zbivanje. Nije rijetkost da je čovjek razapet između sadašnjosti i budućnosti, između datog i mogućeg, između realnog i iluzornog. No, individualnim konfliktima i konfuzijama koje jedinka ima danas se uspješno bavi psihologija, iako se refleksije pojedinačnih konflikata i ličnih konfuzija manifestiraju i društveno te imaju svoju osnovu u podsticanju širih interesa – dakle, samih društvenih konflikata koje slijedi veći broj aktera i koji poprimaju društvenu dimenziju i zahtijevaju društveno, a nerijetko i institucionalno djelovanje.

Upravo se ovih dana pojavila vrlo upotrebljiva knjiga Filipa Tesara pod nazivom „Etnički konflikti: na Balkanu i ne samo tu“² koja na veoma ilustrativan način opisuje nastanak, sadržaj, te vrste nacionalnih i etničkih konflikata pogotovo na prostoru Balkana ili bliže rečeno, na prostoru bivše Jugoslavije. Vrijednost ovog rada se ogleda i u autorovom uspješnom poređenju konflikata s drugim zemljama i prostorima izvan Balkana. Nepristrana analiza etničkih konflikata identificira osnovne nosioce ideje konflikta, njegove sadržaje koji se ogledaju u poimanju etniciteta koji se odražava u kolektivnom imenu, mitu o zajedničkom porijeklu, društvenoj povijesti, karakterističnom načinu prenošenja kulture sjećanja ili stradanja, identifikaciji s određenom teritorijom, te osjećaju solidarnosti. Istina, ovi identiteti su karakteristični za narod pa i naciju, a

¹ Osvrt na knjigu „Etnički konflikti: na Balkanu i ne samo tu“ Filipa Tesara u izdanju Biblioteke XX vek, Beograd, 2019. godine. Preveo s češkog Adin Ljuca.

² Filip Tesar, „Etnički konflikti: na Balkanu i ne samo tu“, Biblioteka XX vek, Beograd, 2019.

pogotovo zasebnu etniju koja u sebe uključuje niz faktora koji mogu biti različiti kod različitih naroda ili etnija. Posmatranje prostora Balkana kroz prizmu nacionalnih konflikata je veoma izazovno ne samo za antropologe ili sociologe već i za historičare, ali i sve one koji pokušavaju razumjeti bit sukoba ili osnovu nastanka konflikata kao biti sistema, a ne način njegovog prevazilaženja kroz društvene forme demokratizacije i prava na različitosti i historijske modele drugosti. Veličanje historijskog stradanja je u stvarnosti karakteristika zarobljenih društava. Ona društva koja nisu sposobna ostavljati prošlost iza sebe, nisu u stanju tražiti izlaz u modernosti i novim pravcima razvoja i novim identitetima koji znače progres i napredak u odnosu na tragična zbivanja u davnašnjosti. Pozivanje na prošlost i zarobljenost u etnički identitet kao najvažniju odrednicu postojanja je u suštini osnova nacionalnog ali i nacionalističkog identiteta koji igra bitnu ulogu u etničkim konfliktima. Nacionalni identitet nije suprotnost drugim identitetima već njihova podudarnost. Pravo vlastitog identiteta nije osporavanje i potiranje identiteta drugih, a upravo je prostor Balkana karakterističan po veličanju vlastitog identiteta i prošlosti uz mitologiju zajedničkog porijekla i stradanja, osnova etničkih sukoba i nepodnošenja prava drugih na vlastiti identitet ili prošlost. Kako drugačije objasniti jačanje srpskog nacionalizma devedesetih godina dvadesetog stoljeća, kako objasniti uzroke raspada Jugoslavije i kako razumjeti nacionalističku retoriku i politiku Slobodana Miloševića, s pravom se pita Filip Tesner u navedenom djelu. Po njemu se ti složeni nacionalni i nacionalistički konflikti mogu razumijevati kroz ukupnu historiju Balkana ali i genealogiju sukoba i velikosrpskih historijskih aspiracija na nacionalnu - ne emancipaciju - već dominaciju. U susretu i sudaru s drugim narodima i nacijama srpski nacionalizam je dominirajući u razaranju demokratskih mehanizama koji omogućavaju suživot, zajedništvo i prava drugih na istost pa i na prošlost. Historija nije jednodimenzionalna, ona je složen proces mnogobrojnih događanja ali i mogućnosti. Opijenost nacionalnim zasebnostima vodi isključivostima i stalnim sukobima pa i ratovima kao najtragičnijim oblicima ljudskog stradanja. Srpski nacionalisti najradije posežu za tragičnim konfliktima kao što je rat, kao svojom datosti umjesto traženja izlaza u mogućnostima koje su civilizirane i koje polaze od prava na postojanje, na identitet i na prosperitet. Traženje saveznika za historijska događanja i izravnavanje računa iz prošlosti kroz sadašnjost specifičnost je nacionalističkih politika posebno velikosrpskih nacionalista. Historijski je potvrđeno da su ti sukobi bili tragični, podsticani mnogobrojnim interesima i drugih zemalja ili sila koje su vidjele svoje prilike za nove odnose ili vlastite interese.

Tesar u navedenom djelu polazi od teorijskih osnova i poimanja termina ili značenja kao što su konflikt, etnički i rasni, identitet, etnicitet, nacija, etnonacionalizam, etnička mobilizacija, te uloga pojedinca i mase. Sve su to pojmovi koji služe nacionalistima da mobiliziraju mase i stave ih ili podrede dominantnoj, najčešće nacionalističkoj ideji. Kad ovladaju masama, ideje postaju glavna vodilja djelovanja mase. Manipulacija masama i njihovim osjećanjima je stvar koja je poznata i koja je bila tragična u prošlosti, pogotovo u dvadesetom stoljeću

od velikih društvenih pokreta koji su to stoljeće obilježili, a koji su se najeklatantnije ispoljili kroz oblike fašizma, komunizma i raznih drugih oblika iskrivljene slike stvarnosti iz vizure sadašnjosti za zbivanja u prošlosti. Masovne ideje vode masovnim pokretima koji dominiraju kroz nasilne forme i ostavljaju velike posljedice po stanovništva, društva, kulture, ali i sisteme i njihove vrijednosti.

Autor navedene studije razumijeva konflikte kroz prizmu biologije i psihologije konflikata. Ono što ovu studiju čini posebnom jeste razumijevanje geografije i historije konflikata. Posebno se bavi historijskom dinamikom konflikata na prostoru Balkana, ali i uzrocima i posljedicama koje su ti konflikti do sada sobom nosili. Iz etničkih konflikata nijedan pokret ili nosilac ideje nije izašao kao pobjednik i nijedan konflikt nije riješio uzrok sukoba. Dakle, historija konflikata, pogotovo etničkih, govori da su se razlike poslije odvijenog sukoba samo uvećale, ali nije prevaziđen uzrok događanja. Autor s pravom konstatira da rješenje nije u sukobu, već u konsenzusu, dijalogu, povjerenju, pomirenju i napretku. Etnički konflikt razara tkivo društva i njegovog prava na opstanak i na zasebnost. Iz te vizure Tesar i razumijeva sukob koji direktno prati na prostoru bivše Jugoslavije u periodu 1991-1995. godine. Njegove analize temelje se na posmatranju i ličnom svjedočenju događajima na svim „zaraćenim“ stranama. Ništa manje nisu značajna zapažanja drugih naroda, pogotovo Hrvata i Bošnjaka i njihovih ideja i identiteta. Rat koji u osnovi nosi nacionalnu zasebnost je po svom karakteru izuzetno tragičan po učesnike, ali i po ideje koje su bile osnova sukoba koji nije riješen oružanim sukobom, već su konflikt i podjela samo produbljeni. Izlaz je, po njemu, u dijalogu, u novom konceptu prava naroda i nacije na jedinstvenom kulturnom, jezičkom i povijesnom prostoru, te u asimilaciji i komunikaciji koja će doprinijeti da se razlike umanje i omogući progres novim idejama.

Filip Tesar u navedenom djelu etničke sukobe promatra kroz sociološku, antropološku, psihološku i filozofsku analizu konflikata, što je zapravo novina i kvalitet djela. Na malom prostoru autor je uspio da na višedimenzionalan način, odnosno kroz različite naučne pristupe analizira prirodu i karakter etničkih sukoba te njihove uzroke. Ono što cijenimo da je najveći doseg navedenog djela jeste autorovo viđenje rješavanja konflikata. Naime, on polazi od osnovnog prava čovjeka na postojanje, na vlastiti identitet uz smanjivanje utjecaja kolektivnog imaginarnog identiteta. Kolektivitet je forma manipulacije osjećanjima, ali i političkim i nacionalističkim utjecajima. Individualna prava su ljudska prava i živi ih svaki čovjek kao svoje pravo i društvenu datost. Dakle, ta prava nisu kolektivističko nametanje već individualno djelovanje. U rješavanju konflikata potrebno je, po autorovom mišljenju, liječiti uzroke, a ne pomoću konflikta ostavljati razdrobljeno stanje i društvenu, odnosno kolektivističku osnovu za nove sukobe. Uz individualizaciju prava i smanjenje nacionalnih osjećanja potrebna je jača međusobna komunikacija koja vodi razumijevanju i prihvatanju različitosti i pravu na postojanje i identitet osjećanja koji ne ugrožava drugog i njegova prava. Ta formula nije u historiji jednom potvrđena. Univerzalizacija ljudskih prava čini se kroz niz međunarodnih deklaracija i konvencija koje

stvaraju ili ujednačavaju uslove da se ljudi razumijevaju i poštuju najveće vrijednosti koje moderna civilizacija poznaje, a odnose se na pravo

čovjeka i građanina na pravo opstanka i pravo života na prostoru i teritoriji koja je njegova datost ali i društvena mogućnost.